

ANDRIY ZAVALNYUK

Alcide De Gasperi University of Euroregional
Economy in Józefów
Poland, Warsaw
zavalnyuk.andrzej@gmail.com

Zavalnyuk A. (2017). Tendentsiyi rozvytku navchannya i vykhovannya uchniv u katolyts'kykh shkolakh Nimechchyny (1945 r. – kin. 80-kh rr. XX st.) [The tendencies of the educational and upbringing development in the catholic schools in Germany (1945 – in the late 1980s)]. *Intercultural Communication*, ISSN 2451-0998, vol. 2(3), pp.105–118. (In Ukrainian).

The tendencies of the educational and upbringing development in the catholic schools in Germany (1945 – in the late 1980s)

ABSTRACT

The actuality of our scientific research is determined by the necessity for the historical analysis of the educational and pedagogical activity of the Catholic schools in Germany during the period from 1945 until the unification of Germany. Because, during this time – the period of the school education reforms and search for the new ways of education and upbringing, the priority of the education and upbringing of the Catholic schools was the moral and spiritual education, and the main purpose of the school education was to educate pupils to become the harmonious and spiritually developed individuals. The scientific research highlights the regulation of the church documents about the educational and upbringing process of the Catholic schools, namely: programs, rules, and constitutions that were adopted by the Catholic synods and councils, or by one person – the Pope. The article represents the issues about the activity of the Catholic schools: the identity infringement of the teachers' staff, financial and economic security of the educational establishments, upholding the rights and freedoms of the private schools and adjustment in government control over school, the intensification of the educational process. The scientific research investigates the reforms of the traditional Catholic school system of education in the 1960s-1980s.

Purpose. The investigation of the tendencies of the educational and upbringing development in the Catholic schools in Germany during the period from 1945 until in the late 1980s.

Methods of investigation. Historic and logic analysis, generalization, systematization and classification of the printed sources and archives. The retrospective, systematical and logic analysis of the scientific work, scientific literature and archive are used in the study.

Results. In the period of the Catholic schools reformation we distinct the following changes of the implementation of the traditional Catholic school policy: a permission for the coeducational studying at schools, a permission for the catholic-pupils to study at the non-Catholic schools, the encouragement of the teachers, who were the parishioners of the Catholic church, to teach at the Catholic schools, the rights and freedoms for the schools in determination of the priority of the educational and upbringing process.

Keywords: *catholic schools, educational and upbringing process, Catholic political points of view, the directions of education and upbringing, Christian upbringing, educational reforms.*

АНДРІЙ ЗАВАЛЬНЮК

Університет єврорегіональної економіки

ім. Альчиде де Гаспері в Юзефові

Польща, Варшава

zavalnyuk.andrzej@gmail.com

Тенденції розвитку системи навчання та виховання учнів у католицьких школах Німеччини (1945 р. – кін. 80-х рр. XX ст.)

АНОТАЦІЯ

У статті представлено регламентацію навчально-виховного процесу католицьких шкіл у церковних документах, зокрема у програмах, положеннях, конституціях, що приймалися католицькими синодами та консилиумами, або одноосібно Папою Римським. Праця презентує проблемні питання діяльності католицьких шкіл: порушення ідентичності вчительського складу, забезпечення фінансово-економічної стабільності закладів освіти,

відстоювання прав і свобод приватних закладів шкільної освіти, визначення контролюючих меж держави та інтенсифікацію навчального процесу. У статті досліджено питання реформування традиційної католицької шкільної системи освіти у 60-х–80-х рр. ХХ ст., зокрема питання коедукативного навчання, надання дозволу учням-католикам відвідувати некатолицькі школи, залучення парафіян-католиків до вчителювання у католицьких школах, надання школам широких свобод у визначенні пріоритетних напрямів навчання та виховання учнів.

Мета дослідження. Вивчення тенденцій розвитку системи навчання та виховання учнів у католицьких школах Німеччини в період від 1945 р. до кін. 80-х рр. ХХ ст.

Методи. Історико-логічний аналіз, синтез, узагальнення, систематизація і класифікація друкованих джерел та архівних матеріалів, ретроспективний, логіко-системний аналіз праць, наукової літератури та архівних джерел.

Висновки. У період реформування католицьких шкіл відмічаємо наступні зміни у впровадженні традиційної католицької шкільної політики: дозвіл на коедукативне навчання у школах, дозвіл на навчання учнів-католиків у некатолицьких школах, залучення учителів, парафіян католицької церкви, до вчителювання у католицьких школах, надання школам широких прав і свобод у визначенні пріоритетних напрямів навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *католицькі школи, навчально-виховний процес, католицька шкільна політика, напрями навчання і виховання, християнське виховання, реформування освіти.*

Вступ

Час глобальних перетворень та пошуку шляхів до духовного відродження нації обумовлюють важливість здійснення ретроспективного аналізу навчально-педагогічної діяльності католицьких шкіл у Німеччині у період від 1945 р. до часу об'єднання Німеччини в єдину державу, оскільки в період реформування освіти країни, пошуку нових шляхів у здійсненні навчання і виховання учнів, пріоритетом навчання і виховання католицьких шкіл було духовно-моральне виховання, а цілком навчання у школах – підготовка гармонійно розвиненої духовної особистості.

Серед публікацій, важливих для нашого дослідження відмічаємо праці таких німецьких дослідників, як Р. Бухер (R. Bucher), В. Вітенб-

пух (W. Wittenbruch), Й. Діков (J. Dikow), Р. Ільгнер (R. Ilgner), В. Реєс (W. Rees), Й. Розенбум (J. Rosenboom), у яких порушено питання розвитку католицьких навчальних закладів і змісту навчання та виховання у них у період від 1945 р. до кін. 80-х рр. ХХ ст.

Метою нашої роботи є дослідження тенденцій розвитку системи навчання та виховання учнів у католицьких школах Німеччини у період від 1945 р. до кін. 80-х рр. ХХ ст.

Особливості функціонування католицьких шкіл у повоєнний період

Після Другої світової війни у Німеччині відбувається стрімка розбудова закладів євангельської та католицької шкільної освіти приватної форми власності, що за словами єпископа з Берліна – Курта Шарфа (Kurt Scharf) – було „конкретною відповіддю церкви на конкретну потребу” (Scharf, 1973, р. 27). Як зазначає дослідник Й. Розенбум (J. Rosenboom), мета функціонування таких шкіл полягала у тому, щоб „у хаотичний час врятувати людину, особливо молодь” (Rosenboom, 1958, р. 153).

Загальноосвітні приватні католицькі школи знаходилися у післявоєнний період під опікою католицьких орденів, монастирів або католицьких товариств. Цікавим вважаємо той факт, що майже усі вчителі католицьких шкіл входили і до опікунської ради цих закладів, а тому можна із упевненістю говорити про ідентичність школи й опікунів школи, принаймні директор школи у переважній більшості шкіл був і головою опікунської ради закладу. Директор школи мав право вирішувати справи, пов’язані з організацією діяльності та функціонуванням школи, окрім питань працевлаштування, якими, як і іншими питаннями регулювання діяльності католицьких орденів, опікувалася верхівка відповідного монастиря або ордену.

Від середини 60-х рр. ХХ ст. спостерігається порушення питання ідентичності вчительського складу та опікунства школи з причини недостатньої кількості членів чернечих орденів, здібних до вчителювання. Тому католицькі ордени були вимушені працевлаштовувати вчителів

– вихідців “зі світу”, у тому числі і на посади керівників закладів. Збільшення відповідальності й розширення функцій опікунсько-меценатських рад призвело до залучення до них фахівців юридичного та господарчо-інженерного корпусу. Оскільки для багатьох орденів такий розвиток подій виявився неприйнятним, кількість шкіл, що перебували під їхньою опікою було значно скорочено. Таким чином, серед приватних католицьких закладів освіти у 1987–1988 н.р. ордені здійснювали опіку над 52,2% шкіл, у веденні єпископатів знаходилося 35,4% закладів, у 13,4% опікунами були католицькі братства, об’єднання та приватні особи (Katholische Schulen, Engagemant, 1990, р. 79). Слід також зазначити, що впродовж 1972–1982 рр. тільки у в м. Мюнстер єпископат перейняв від орденів опіку над сімома школами (Ilgner, 1992, р. 203). Подібне відбувалося в католицьких приходах по всій країні, наслідком чого було розширення складу педагогічних працівників та залучення до освітньо-педагогічної діяльності католиків-мирян.

Перед християнськими приватними закладами шкільної освіти у другій половині ХХ ст. по новому постала проблема забезпечення фінансово-економічної стабільності закладів, на що безпосередній вплив мали підвищення зарплати та соціального пакету вчителям державних шкіл, вимога зменшення допустимої кількості учнів в одному класі, збільшення вимог до внутрішнього устаткування та матеріально-технічної бази шкіл. Фінансові надходження від релігійних громад через церковний податок та через сплату за навчання батьків становили лише незначну суму, що призвело до тривалих дискусій навколо цього питання. Результатом такого обговорення було значне залучення помісних релігійних громад для вирішення фінансових питань приватних шкіл. Так, у землі Північний Рейн-Вестфалія (Nordrhein-Westfallen) тільки 1988 р. на забезпечення діяльності католицьких шкіл було виділено понад 11 мільйонів німецьких марок, що становило 94% усіх надходжень до бюджету католицьких шкіл (Bucher, 2005, р. 151).

Іншим проблемним питанням діяльності християнських приватних закладів шкільної освіти у зазначений період слід уважати питання прав і свобод приватних закладів освіти, а також визначення контролюючих меж держави. З одного боку держава радила приватним школам розви-

вати їхній потенціал, зокрема через підготовку кадрів у власних закладах педагогічної освіти, розвиток власних організаційних шкільних структур або через розширення пропозиції навчальних дисциплін. З іншого боку євангельські й католицькі школи, як і інші приватні заклади освіти, повинні були підпорядковуватися загальним державним директивам у галузі освіти, яких повинні були дотримуватися усі заклади шкільної освіти, як державні, так і приватні (Avanegius, 1980, p. 162–163). Загалом можна стверджувати, що чим меншою була фінансова підтримка з боку держави певній школі, тим менше державні службовці втручалися у справи школи.

У зв'язку із проведенням реформ у Німеччині в галузі освіти з середини 60-х рр. перед католицькими школами також постала проблема інтенсифікації навчального процесу та розробки нової сучасної педагогічної концепції, яка б відповідала вимогам сучасного інноваційного навчання. З метою розробки нової педагогічної стратегії католицьких шкіл наприкінці 70-х рр. XX ст. відбувається об'єднання керівників чоловічих шкіл католицьких орденів із керівниками жіночих католицьких шкіл у єдину організацію. Зустрічі представників новоутвореної організації відбувалися кілька разів на рік у м. Вюрцбург (Würzburg). Безпосереднім завданням новоутвореного органу була підтримка й консультування місцевих шкіл.

З метою поживлення діяльності католицьких шкіл ще 1957 р. під час проведення Єпископської конференції у м. Фульда (Fulda) відбулося об'єднання різних приватних шкільних організацій до Робочої групи католицьких шкіл (Arbeitskreis katholischer Schulen), яку очолив єпископ із Мюнхена Д. Фішер (D. Fischer). 1982 р. цей орган було реорганізовано у Комісію з питань виховання та школи (Kommission für Erziehung und Schule) при Єпископській конференції, він мав поживити роботу серед приватних католицьких шкіл. Реорганізованому органу вдалося вийти за межі дотепер здійснюваної діяльності, яка полягала в основному у забезпеченні підвищення кваліфікації вчителів. Відтепер діяльність спілки було спрямовано на випрацювання загальної педагогічної концепції католицьких шкіл та дотримування спільної позиції в освітніх питаннях. Зусиллями спілки видавався освітній журнал „Представництво” (Engagement) та деякі навчальні матеріали, організовувалися шкільні змагання та

предметні олімпіади, спілка представляла німецькі католицькі школи в інтернаціональних комісіях (Pigner, 1989, p. 94). У період 1945–60-х рр. XX ст. на засіданнях Робочої групи порушувалися питання фахової підготовки учнів католицьких шкіл та специфіки інтернатського виховання у католицьких школах. У період реформ освіти Німеччини – від середини 60-х до кін. 70-х рр. XX ст. – порушувалися питання освітньо-політичного характеру та ідентичності католицького виховання. Упродовж 80-х рр. дискутувалися теми всебічного виховання учнів, історично-політична освіта в католицьких школах, застосування новітніх методів й технологій у навчальному процесі.

Орган, що керував роботою спілки й слугував одночасно редакцією для її публікацій, мав назву „Центр освіти Німецької Єпископської конференції” (Zentrale der Bildung der Deutschen Bischofskonferenz). Цей орган було утворено на поч. 70-х рр. разом із заснуванням секретаріату Німецької Єпископської конференції. Новоутворена організація взяла на себе завдання, які раніше виконував „Єпископський центр орденських шкіл” (Bischöfliche Zentrale für Ordenschulen) у Кельні та „Центр приватних католицьких шкіл” (Zentrale für private katholische Schulen). Діяльність Центрального органу мала велике значення для католицьких шкіл, оскільки йому були ввірені питання регулювання діяльності та функціонування шкіл, якими раніше опікувалася Єпископська комісія при Німецькій Єпископській конференції. Крім того, Центральний орган здійснював статистичну, документальну та юридичну роботу.

Переорієнтування традиційної католицької шкільної політики

Дослідник В. Вінтербрux (W. Winterbruch) зазначає, що Папа Іоанн XXIII у Програмі „Aggiornamento” поставив перед церквою завдання „здійснення святого доручення у сучасному світі” (Wittenbruch, 2006, p. 181). Після його смерті церковним собором, який відбувся 7 грудня 1965 р., було прийнято пасторську конституцію під назвою „Про церкву у сучасному світі”, у якій також розглядалися питання про необхідність

ведення відкритого діалогу католицької церкви із сучасними світськими інститутами. Важливе значення при цьому надавалося здійсненню виховної та просвітницької роботи у як державних загальноосвітніх школах, так і у приватних школах, що знаходилися під опікою католицької церкви чи її інституцій, при чому акцентувалося на необхідності формулювання нових цілей у навчально-виховному процесі шкіл, застосуванні нових методів та принципів навчання. Вчителям та віруючим католикам пропонувалося брати участь у навчально-виховному процесі через залучення їх до викладання предметів духовно-морального спрямування та участь в органах самоврядування.

Від 1965 р. набули чинності чисельні церковні документи, які визначали нове визначення цілей для католицьких закладів освіти. Перший такий документ було прийнято Другим Ватиканським консилиумом, на якому було прийнято декларацію про християнське виховання „*Gravissimum educationis*”. У попередників цього документа „*Schema constitutionis de scholis catholicis*” та „*Schema propositionum de scholis catholicis*” йшлося виключно про католицькі школи. У документі ж від 1965 р. йшлося переважно про загальне християнське виховання, при чому твердження, що стосувалися католицьких шкіл, були скорочені. Декларація „*Gravissimum educationis*” у її остаточному вигляді містила положення про сутність і завдання католицької школи, акцентуючи більше на теологічних та педагогічних питаннях, і у порівнянні до ранішніх документів не мала інформації про правові та політичні питання діяльності шкіл (Wittenbruch, 2006, р. 186–187). Але слід зазначити, що у документі не було окреслено шляхів досягнення задекларованих цілей.

Втіленню положень декларації у життя слугувала робота Спільного синоду єпископатів Німеччини. Результатом цієї діяльності було прийняття документів про „Християнське виховання у школах” (від 22 листопада 1974 р.) та „Церковна відповідальність у галузі освіти” (від 18 листопада 1975 р.). В останньому документі зокрема розглядалися й питання діяльності приватних католицьких шкіл. Слід також відмітити появу Декларації католицької школи 19 березня 1977 р., ухваленою Римською конгрегацією, у якій зокрема йшлося про необхідність синтезу культури й віри,

а також віри й життя. Як зазначає дослідник Й. Діков (J. Dikow), „поява цього документа спричинила чималу дискусію серед католиків щодо шляхів досягнення поставлених цілей” (Dickow, 1981, p. 124).

Із сильною прив’язкою до Декларації 1965 р. папою Іоанном Павлом II 25 січня 1983 р. було підписано *Codex Iuris Canonici*, який вступив у силу 27 листопада 1983 р. Цей документ з одного боку акцентував на загальнохристиянському вихованні, у чому був схожий на Декларацію 1965 р., з іншого боку Положення Юридичного канонічного кодексу (*Codex Iuris Canonici*) не вимагали більше від батьків-католиків інституційного навчання їхніх дітей у суто католицьких школах, відтепер діти католиків отримали право на відвідини й інших загальноосвітніх шкіл, про „католицьке виховання” у такому випадку батьки повинні були подбати самостійно (Rees, 1986, p. 130). Прийняття цієї постанови сприяло виходу учнів-католиків за межі католицького віровчення й виховання та сприяло росту екуменічної свідомості.

У новому кодексі спостерігається зміна шкільної доктрини католицьких шкіл, зокрема до документа було включено спеціальний розділ про християнське виховання, який складався із основних питань (рядки 793–795), питання організації навчального процесу та викладання релігії (рядки 796–806), питання організації вищої освіти (рядки 807–821). Цікаво, що і цей документ, подібно до декларації 1965 р., не окреслював шляхів досягнення поставлених цілей.

У досліджуваній період відбувається стрімке зростання кількості учнів у католицьких школах. Згідно статистичних даних католицької церкви наприкінці 60-х рр. у 1027 католицьких приватних школах навчалось близько 200 тисяч учнів (Dickow, 1981, p. 78). Цікаво, що зріст кількості учнів католицьких шкіл від 60-х рр. відбувався на фоні зменшення кількості учнів у державних школах. На поч. 80-х рр. у цих закладах освіти налічувалось вже понад 310 тисяч учнів (*Verzeichnis der katholischen Schulen*, 1984, p. 90). До кінця 80-х років кількість учнів у католицьких школах дещо зменшилася, так що у 1987–88 н.р. у них навчалось 297 тисяч учнів, тобто на 4,2% менше (*Verzeichnis der katholischen Schulen*, 1988, p. 98). Упродовж досліджуваного періоду відбувається також стрімка розбудову-

ва католицьких шкіл. У цей період було побудовано понад 300 католицьких навчальних закладів, 26% з яких були загальноосвітніми школами. У 1987–1988 н.р. під опікою католицької церкви та її відгалужень – орденів, товариств, приходів, єпископатів, шкільних центрів, об'єднань – перебувало 86 основних, головних та початкових шкіл, 5 перехідних шкіл, 128 реальних шкіл, 192 гімназії, 7 спільних шкіл, 47 шкільних центри, 183 школи для дітей з особливими потребами, 200 професійних шкіл та 272 реабілітаційних заклади – загалом 1120 шкіл, у яких навчалося 297 184 учні (3% від загальної кількості учнів загальноосвітніх шкіл) (Verzeichnis der katholischen Schulen, 1988, p. 102). Серед усіх закладів приватної освіти ФРН католицькі приватні школи склали близько 53%, що склало лише 2,5% від загальної кількості усіх шкіл країни. Такий незначний показник у порівнянні до інших країн можна пояснити особливостями розвитку освіти Німеччини, зокрема існуванням упродовж століть державної конфесійної моделі школи та викладанням релігії певної конфесії у державних та комунальних закладах освіти, що для багатьох батьків було цілком прийнятним й достатнім для католицького виховання.

У досліджуваній період відбуваються зміни у традиційній католицькій шкільній політиці, що стосувалося зокрема коедукативного навчання. Існування роздільного навчання хлопців і дівчат у католицьких школах було типовим для католицької шкільної політики і обумовлено психологічними й фізіологічними особливостями хлопців і дівчат. Противники спільного навчання, зокрема представники Спільки католицьких німецьких жінок вбачали у коедукативному навчанні порушення моральних норм у процесі виховання жінки. Від 60-х рр. у суспільстві відбувається дискусія щодо спільного навчання хлопців і дівчат, при чому саме у коедукативному навчанні вбачали важливий інструмент емансипації жінки, натомість роздільне навчання вважалося таким, що перешкоджає участі жінки у суспільному та політичному житті. З метою запобігання таким процесам католицькі школи почали поступовий перехід від роздільного до коедукативного навчання. На сьогодні тільки серед католицьких закладів освіти у Німеччині функціонують окремі роздільні школи для хлопців та велика кількість дівочих шкіл.

Документ парафіянина католицької церкви важливу роль у католицьких школах відводить учителю (15 жовтня 1982 р. було опубліковано „Вчитель-католик – свідок віри у школі”). Залученню звичайних парафіян католицької церкви до вчителювання у католицьких школах сприяло зменшення кількості служителів церкви та представників черничих орденів, які викладали у школах. Слід зазначити, що у 1987/1988 н.р. частка вчителів у католицьких школах із числа служителів церкви та черничих орденів склала лише 8,6% (Dickow, 1996, р. 365). Важливість роботи вчителя-католика було підкреслено на Другому Ватиканському консилиумі: „Робота вчителів – це внесок у велике доручення церкви, на цю роботу поставляються усі самим Господом через хрещення та конфірмацію” (Dogmatische Konstitution, 1965, р. 33). Наступна хвиля дискусії щодо релігійної складової у навчально-виховному процесі католицьких шкіл була спричинена появою 1988 р. пропозицій католицької конгрегації, що спричинило розробку нових навчальних планів та розмаїття педагогічних концепцій.

Приватні католицькі школи мали свободу у визначенні пріоритетних напрямів навчально-педагогічних концепцій. Переважна більшість навчальних закладів намагалася винайти свої, притаманні лише їм аспекти діяльності. Серед найбільш поширених слід відмітити такі: адаптоване навчання, плавний перехід до навчання у вищих школах (школа Св. Іоанна у м. Амьонебург (St. Johann-Schule, Amöneburg), освіта дорослих, вивчення старих класичних мов (єврейська, грецька), підготовка до теологічного навчання (колегія Клеменса Гофбауера у м. Бад Дрібург (Clemens-Hofbauer-Colleg, Bad Driburg), гурткова робота (колег Алоїзуса у м. Бонн-Бад Годесберг (Aloysiuskolleg, Bonn-Bad Godesberg), навчання дітей з особливими потребами (школа-інтернат у м. Дікхольцен (Heimstatt Dieckholzen), школа абата Йосціо у м. Нідералтайх (Abt-Joscio-Schule, Niederaltaich), підготовка відстаючих учнів до навчання у вищих закладах освіти (Єпископська вечірня гімназія у м. Ессен (Bischöfliches Abendgymnasium, Essen), цілісне навчання через обов’язкове проживання усіх учнів в інтернатах (Коллегіум Аугустиніанум Гесдонк у м. Гох, (Kollegium Augustinianum Gaesdonck, Goch), плекання тісної співпраці

з своєю релігійною громадою, помісною та вселенською церквою (школа Софії Барат у Гамбурзі (Sophie-Barat-Schule, Hamburg), школа Св. апостола Павла у м. Ольденбург (Paulus-Schule, Oldenburg), музична освіта через організацію спільних проєктів вчителів, учнів та батьків (гімназія Йоханеум у Хомбурзі (Gymnasium Johanneum, Homburg), впровадження ідей педагогіки М. Монтессорі та реабілітація учнів із порушеннями опорно-рухливого апарату (Єпископська школа ім. Марії Монессорі у Крефелді (Bischöfliche Maria-Montessori-Schule, Krefeld), ідейна та фінансова підтримка католицьких шкіл у країнах із низьким рівнем життя (школи та інтернати монастиря Зелігентал у м. Ландсхут (Schulen und Heime des Klosters Seligenthal, Landshut), плекання ідей педагогіки миру (інтегрована „школа миру” у Мюнстері (Integrierte Friedensschule, Münster), соціально-педагогічна робота (школа Кетелера-Ла Роша у м. Оберурзель (Ketteler-La Roche Schule, Oberursel), білінгвальна освіта (школа ім. папи Іоанна XXIII у м. Пульхайм-Штомельн (Papst-Johannes-XXIII-Schule, Pulheim-Stommeln) (Dickow, 1988, p. 77).

Слід також зазначити, що пропозиції щодо формування нових педагогічних концепцій католицьких шкіл публікувалися опікунами навчальних закладів у чисельних церковних „Порядках” та „Принципах”. Той факт, що подібні документи друкувалися часто церковними єпархіями, свідчить про перехід опікунства над католицькими закладами освіти від орденів до єпископатів.

Висновки

Розвиток католицьких навчальних закладів у досліджуваній період визначали документи, ухвалені католицькою церквою, у яких окреслювалися цілі та завдання навчання й виховання учнів у католицьких школах. У період реформування католицьких шкіл відмічаємо наступні зміни у впровадженні традиційної католицької шкільної політики: дозвіл на коедукативне навчання у школах, дозвіл на навчання учнів-католиків у не-католицьких школах, залучення учителів-парафіян католицької церкви до вчителювання у католицьких школах, надання школам широких прав і свобод у визначенні пріоритетних напрямів навчально-виховного процесу.

References

- Avanerius, H. (1980). Gesetzvorbehalt und Privatschulrecht. Zur Akzessorität und Gleichwertigkeit privater Ersatzschulen im Verhältnis zum öffentlichen Schulwesen. *Deutscher Juristentag, Schule im Rechtsstaat*. Band II: Gutachten für die Kommission Schulrecht des Deutschen Juristentages. München, p. 153–196.
- Bucher, R. (2005). Was Gott mit einer katholischen Schule zu tun haben könnte: Thesen zur Aufgabe einer alten Institution in neuen Zeiten. *Engagement*. Heft 2, p. 148–157.
- Dickow, J. (1981). *Bibliographie Katholische Schule 1962–1981*. München: Bischöfliches Generalvikariat.
- Dikow, J. (1988). *Katholische Schulen*. Arbeitsgemeinschaft Freier Schulen (Hg.). Handbuch Freie Schulen. Pädagogische Positionen. Träger, Schulformen und Schulen im Überblick. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Dickow, J. (1996). 1000 Jahre Schule – Schlaglichter der Geschichte auf die Probleme der katholischen Schule von heute. *Engagement*. Heft 4, p. 365–378.
- Dogmatische Konstitution des 2. Vatikanischen Konzils über die Kirche „Lumen gentium”* (1965). München.
- Ilgner, R. (1989). 30 Jahre Arbeitskreis katholischer Schulen. *Engagement*. Heft 1, p. 94–96.
- Ilgner, R. (1992). *Zur Geschichte des katholischen Schulwesens. Im Auftrag des Arbeitskreises katholisches Schulen in freier Trägerschaft in der Bundesrepublik Deutschland*. Köln: Bachem-Verlag.
- Katholische Schulen in freier Trägerschaft in der Bundesrepublik Deutschland (1990). *Engagement*. Heft 2–3, p. 77–89.
- Rees, W. (1986). *Der Religionsunterricht und die katechetische Unterweisung in der kirchlichen und staatlichen Rechtsordnung*. Regensburg: Pustet Verlag.
- Rosenboom, J. (1958). *400 Jahre Lateinschule – 10 Jahre Paul-Schneider-Gymnasium Meisenheim*. Meisenheim: Feickert Verlag.
- Scharf, K. (1973). *Rede anlässlich des 25jährigen Bestehens des Evangelischen Schulwesens in Berlin*.
- Wittenbruch, W. (2006). Das „progetto educativo” – ein Erziehungskonzept in der Spur von „Gravissimum educationis” (1965). *Engagement*, Heft 2, Wittenbruch, p. 178–187.

Zentrale Bildung der deutschen Bischofskonferenz. *Verzeichnis der katholischen Schulen und Schülerheime in kirchlicher Trägerschaft in der Bundesrepublik Deutschland und in Berlin (West)*. (1984), Bonn.

Zentrale Bildung der deutschen Bischofskonferenz (Hg.). *Verzeichnis der katholischen Schulen und Schülerheime in kirchlicher Trägerschaft in der Bundesrepublik Deutschland und in Berlin (West)*. (1988), Bonn.

Received: 30.05.2017

Accepted: 15.08.2017